

сөзі. Ол арабтың 1) билік, үстемдік; 2) саяси хокумәт деген сөзінен алынған.

Бұл сөз газет тілінде көбінесе *билік жүргізуші (орган) ұйым* мәнінде жұмсалған.

Мысалы: *Сол болған кісілер қазақыландырыу тұралы үкімет қаулыларын іске асырсын деб отыр* (№ 34 (1061); 10.08.1928).

«Үкімет» сөзі кейде «мемлекет, ел» мәнінде де жұмсалған.

Мысалы: *Осы күнде кеңес үкіметінде орыстың партияда жоқ ақындары жазыушылары кеңес жолы мен қалықтың мұңын жазып жүр* (№ 275, 10.01.1925).

Ер қарттан кейін айыбкерлердің қорғаушыларын «Кеңестер Одағына жала жаба сөйлеб, кеңес үкіметі шет мемлекеттерге пәліи ақша таратыб отырады», – деді (№ 26 (1631); 2.02.1930).

«Қазақ» газетіндегі «қоғамдық-саяси лексика» деген еңбегінде профессор Б.Момынова *үкімет* сөзінің «мемлекет» сөзіне синоним ретінде жұмсалғанын айтады.

«Еңбекші қазақ» газетінде көп кездесетін сөздердің бірі — «кәсіп» (кәсіп) сөзі. Бұл сөз араб тілінде: 1. табу; 2. пайда кіріс, 3. ұтыс, ұтып алу, 4. ауыс. мамандық, өнер, тіршілік, шаруашылық.

Басылым бетінде *кәсіп* сөзі былайша қолданыс тапқан:

Кәсіп теңізінің төмендеб сұу ала бастауы балықшылық кәсібіне күндердің күнінде зор кемшілік келтіретүн түрі бар деседі (№ 30 (1057); 06.02.1928).

«Кәсіп» сөзінің қатысуымен жасалған күрделі атаулар да газет бетінде жиі орын алған.

Мысалы: *Бірінші басқыш мектеб негізінде сүйеніп ауыл-поселкеде қолайлы пабірік-зауыт білімін беретін мектебтер ұзақ қол өнеріне қарай бейімделген кәсібишілік мектебтері, шаруа жастарының төменгі мектебтері ұйымдастырылуы керек* (№ 93 (1422); 25.04.1929).

Кеңестер одағының өнерлі кәсіп жұмысын өркендетіу жоспары құрылғанда Қазағыстан жоспарға бірінші жақтан шиікі заттың (жүн, тері, мақта, кендір жана басқалар) Қордалы жері есебінде, II жағынан, кені мол аудан есебінде кіргізуі керек (№ 55 (1082); 6.03.1928).

Бұл мысалдан «кәсіп» (кәсіп) сөзі арқылы: *кәсібишілік мектеб (профтех школа), кәсібишілік білімін (профтех образование), кәсібишілер сайозы (проф. союз), кәсіп орын (предприятие), өнерлі кәсіп (промышленность)* сияқты күрделі атаулардың жасалғанын байқаймыз. «Өнерлі кәсіп» пен «өнер кәсіп» сөздері жарыса қолданылып, кейіннен бұл тіркес бірігіп «өнеркәсіп» түрінде тұрақталған. Бұл жердегі «өнер» сөзінің мағынасы «искусство» ұғымында болмаса керек. Н. Оңдасыновтың «Пар-

сыша-қазақша түсіндірме сөздігінде «өнер» сөзі — «талап, талант, шеберлік, іскерлік, көркем қолөнер кәсібі» деп түсіндіріледі. Ендеше, «Еңбекші қазақ» газетінде «өнер» сөзі негізгі, бастапқы мәнін сақтап тұрғанын көреміз.

Кірме сөздер тілге бірнеше себептерге байланысты еніп жатады. «Еңбекші қазақ» газетінің бетіндегі кірме сөздер негізінен ХХ ғасырдың басындағы ғылым-білімнің дамуы, техниканың дамуы, саяси, экономикалық, идеологиялық бағыттағы өзгерістерге байланысты пайда болған. Ал кәзіргі кезде тілімізге ағылшын тілінен көптеген сөздер еніп жатыр. Ондай атаулардың қатарында осы уақытқа дейін *бутерброд, лозунг, илягер, мультипликатор, экран* түрінде қолданылып келген атаулардың орнына *сэндвич, слоган, хит, аниматор, дисплей* т.б. түрінде еніп жатқан атауларды жатқызуға болады. Шеттен енген сөздердің тілге енуінің өзіндік себептері бар. Ең алдымен ол әлеуметтік факторларға байланысты. Олар объективті және субъективті себептерге байланысты. Тұтастай алғанда, кірме сөздерді өз ішінен екіге бөліп қарастыруға болады. Бірінші топ – дұрыс, тілдің қажеттілігін өтеу үшін алынған кірме сөздер (олар тілдік үнем заңдылықтары т.с.с. ішкі заңдылықтармен байланысты болады). Мысалы, *техника, компьютер, сейф* т.с.с. Кірме сөздердің екінші тобы – тілдің ішкі даму заңдылықтарына қайшы келетін, қажеттілігі жоқ кірме сөздер. Ондай сөздердің қатарына *революция (төңкеріс), пішіндеме (геометрия), (история (тарих), историк (тарихшы))* т.с.с. сөздерді атауға болады. Ендеше, өз кезеңіндегі жат тілден сөз қабылдауда ұстанған принцип - қағидаларын ескеріп, тіл заңына қайшы келмей, тіл тазалығын сақтауға шақырған білімпаздарымыздың еңбегін зерделеп, бүгінгі күн қажетіне жарату үшін «Еңбекші қазақ» газетінің берері мол екеніне тағы да көз жеткіздік.

1. Әбілкасымов Б. Алғашқы қазақ газеттерінің тілі. – Алматы: Ғылым, 1971. – 187 б.

2. Исаев С. О роли русского языка в формировании казахской терминологии (на материале периодической печати 20-х годов) // Прогрессивное влияние русского языка на казахский.- Алматы, 1965. - 32 с.

3. Балақаев М., Сыздыкова Р., Жанпейісов Е. Қазақ әдеби тілінің тарихы. – Алматы: Мектеп, 1968. - 239 б.

4. Мелиоранский П.М. Краткая грамматика (казах) киргизского языка. - СПб, 1872. - С.24.

5. Аймауытұлы Ж. Әдеби тіл және емле// Еңбекші қазақ. 1926, 7 мамыр.

6. Сыздыкова Р. XVIII-XIX ғ-ғ. қазақ әдеби тілінің тарихы. – Алматы: Ғылым, 1984. – 78 б.

7. Момынова Б. Газет лексикасы (жүйесі мен құрылымы). – Алматы: Арыс, 1999.- 228 б.

***

В статье рассматривается процесс заимствования слов из арабо-персидского языка в начале XX века на примере газеты «Еңбекші қазақ».

Ш. Г. Әбдірова

«ОҒЫЗ ҚАҒАН» ЭПОСЫНЫҢ МОРФОЛИЯЛЫҚ ҚҰРАМЫ
(Қ.ӨМІРӘЛИЕВТИҢ «ОҒЫЗ ҚАҒАН ЭПОСЫНЫҢ ТІЛІ» ЕҢБЕГІ НЕГІЗІНДЕ)

Ұлттық тіл білімінің әр саласында қалам тартып, тіл білімінің дамуына үлес қосқан қайраткерлердің бірі – Қ.Өмірәлиев. Ғалым зерттеулерінің негізгі өзегі – көне түркі ескерткіштерінің тілі. Қ.Өмірәлиев «Оғыз қаған» эпосын лингвистикалық тұрғыдан жан-жақты зерттеген. «Оғыз қағанның» фонетикалық, морфологиялық ерекшелігін, синтаксистік жүйесін талдаған. ОҚ-ның (бұдан әрі ОК) морфологиялық құрамын зат есім, сын есім, сан есім, үстеу, етістік және оларға тән категориялардың қолданылу ерекшелігі шеңберінде талдайды.

ОҚ-да кездесетін зат есімдер негізінен екі буынды болып келеді. *Ав, ат, уд, көк, күн, жер, қыз, оғуз, қаған, теңгі, йаруқ т.б.* Үш буынды болып келетін сөздер кірме элементтер тобына жататын сөздер. Ғалымның айтуынша, зат есім түбірлер негізінен өзінің тура мағынасында қолданылған. Жасалу жолына қарай оларды үшке бөліп қарастыруға болады:

1. Етістік түбірден жасалған сөздер.
2. Есім түбірден жасалған сөздер.
3. Тіркесе жасалған күрделі зат есімдер.

Етістіктен зат есім тудыратын жұрнақтар: **-ынч// -інч:** *севінч таптылар, севінч атты; -унч // -үнч:* *тутылунч, андағ йаман болды; -үг// -іг:* *өліг барғу, тіріг барғу; -ук, // -үк:* *көрүк, көрүклүк; -уш:* *уруш-тоқуш башиланды; -лүк // -лік:* *біллүк - Бармақлүг Жосун Білліг; -қыч:* *ачқыч; -ғу:* *барғу, тіріг барғу, берғу, соғурғу, йүрүгү, атлағу, чалунғу, білдүрү т.б.* ОҚ-да есім сөздерден жасалған зат есімдер де санаулы. Олар төмендегідей жұрнақтар арқылы жасалған. Негізгі түбірден зат есім тудыратын жұрнақтар: **-ығ:** *урығ; -үт:* *өгүт; -кек:* *еркек оғул; -даш:* *қарундаш; -лығ:* *қазарлығ; -лук, -лүк:* *өңлүк, достлук, төрүлук, қағанлук т.б.* Туынды түбірден зат есім тудыратын жұрнақтар: **-лук, лүк:** *қаранғулук, бузғулук, чалунғулук; -луғ, -лығ:* *бармақлук.* Сонымен қатар ескерткіште тіркескен зат есімдер де кездеседі.

Есім сөздердің түрленуіне талдау жасау барысында ғалым септік жалғауларының, ілік, барыс, табыс, жатыс, шығыс септіктерінің қолданылуына тоқталады. Мысалы, ілік септіктің ОҚ-да буын жағынан жуан және жіңішке, еріндік әрі езулік боп келетін **-нуң, -нүң, -ның, -нің** формалары бар екендігін айтады: *ошул оғулнуң өңлүгі, улуг түрүкнүң сөзін йақшы көрді, қатның башын урды.* Зерттеуші ескерткіште ілік септіктің жалғауы көп жағдайларда түсіріліп қолданылатынын ескертеді және оны тілдік құбылыстан гөрі бір топтағы сөздер тіркесіне тән деп санайды. Зат пен оның бөлшегі қатар айтылғанда ілік септігінің түсіріліп қолданылуын көне құбылыс деп таниды. ОҚ-да ілік септігі екі рет тікелей етістікпен байланысады: *айақалар! Йа болсун сенлернуң, ай,*

інілер! Оқлар болсун сенлернуң! Бұған ғалым мынадай уәж айтады: «Бұл құбылыс түркі тілдерінің бергі дәуірлерінде қалыптасқан: менің емес > менікі емес; менің болсын > меніңкі (менікі) болсын түрінде келетін тіркес бірлігіне тән дәнекерлік құбылыстың алғашқы үлгісі» [1,117]. Ілік септігі жалғауы буын үндестігі заңына сәйкес түбір сөз еріндік дауысты болып келгенде, ілік септігі көбіне **-нуң** түрінде жалғанып (*оғлуңуң, үйнуң, ол күннуң*) ал түбір сөз езулік боп келгенде ілік септігі **-ның, -нің** түрінде жалғанып (*анасының, йернің, қатның т.б.*) қолданылады. Бір рет керісінше жалғану байқалады. Біздіңше, бұл ғасырлар бойғы мұраны көшіру, аудару барысында кеткен қате болар деп ойлаймыз. Ескерткіште жіктеу есімдігі 19 рет *ануң* түрінде, 1 рет *аның* түрінде қолданылған. Барыс септігінің бір ғана **-қа, -ға, -ге** формасын көрсеткен. Ескеріш тілінде дыбыс үндестігі қатаң сақталған. Табыс септігі тәуелдік жалғауының III жағынан соң үнемі **-н** боп жалғанып отырады. Басқа жағдайдың бәрінде **-ны** жалғауы жалғанады. Ескерткіште М.Қашқари сөздігіне әрі «Қудатғу білігке» тән табыс септіктің **-ығ** формасының болмауын ОҚ-ға тән ерекшелік ретінде яғни бұл ерекшелік ОҚ-ды өзге ескерткіштерден бөлектейтін тілдік белгі ретінде таниды. Жатыс септігінің ескерткіште негізгі есім сөздерге жалғанатын **-да // -та** формасы бар. Шығыс септігінің **-дан, -ден, -дун, -дүн, -тан, -түн** формасына талдау жасалған. Зерттеуші есімдіктердің (жіктеу, сілтеу, белгісіздік, сұрау, өздік, жалпылау) септелуіне де жіті талдау жасаған. Сонымен қатар ескерткіш тіліне есімдердің тәуелденіп барып септелуі де тән құбылыс.

ОҚ көптік жалғауының қолданылуы өзіндік ерекшеліктерге ие. Сан жағынан көп болып келетін заттардың жиынтық атаулары өзінің алдында көптік мағыналы анықтаушы болса да, болмаса да көптік жалғауының **-лар, -лер** жалғауымен айтылып отырады. Мәселен, *йылқылар күтейе турур еді, көзлері ал т.б.* Көп зат бір затқа қатысты болса, әлгі заттың өзі де көптік мәнде жұмсалады (*ол бөрінің артларын қатағлап йүрүгүде турур*). Көптік кимыл есебіндегі «урушғу» сөзі кейде көптік формада келеді: *урушғулардан соң. Күнлерден бір күн, күнлерден соң, бірнеше күнлерден соң* секілді эпостық формулалар көптік формада келеді. ОҚ эпосыны тән тағы бір ерекшелік ретінде баяндауыш позициясындағы етістіктің көптелуін айтуға болады. Әрі баяндауыш позициясындағы кез-келген сөз көптік мәнге ие болмайды, тек сол әрекет көпке қатысты болғанда ғана әрекетті білдіретін етістік көптік формада қолданылады. Оған төмендегідей салыстырулар береді.

**Әрекетті атқарушы
субъект біреу**

*Бу чебер бір қанға
чапты. Оғуз қаған ануң
үчүн анға Сақлаб ат
қойды*

**Әрекетті атқарушы
субъект бірнешеу**

*Нүкерлернүң, ел күннүң
қадағы мұны көрділер,
шаптылар, қанғалар
тақы чаптылар, аның
үчүн анларға қанға ат
қойдылар.*

Тәуелдік жалғауы ОҚ-да екі жағдайда кездеседі. Біріншісі, тәуелдік жалғаулы сөз бен ілік жалғаулы сөздің қатар қолданылуы: *йернің төрт булуының қағаны болсам керек турур. Аның көзү көктүн көкрек ерді, ануң сачы мұрен усугы дег ерді, аның тіші үнжү дег ерді.* Екіншісі, тәуелдік жалғаулы сөзінің ілік септікті жалғаулы сөзсіз қолданылуы. ОҚ-да 170-ке жуық сөз тәуелдік формада кездеседі оның 160-қа жуығы тәуелдік формасының III жақ көрсеткішімен қолданылған.

Ескерткіште негізгі түбірлі сын есімдер (*ал, ақ, қара, йақшы т.б.*), туынды сын есімдер (*-уғ, -үк, -ун, -үн* жұрнақтары арқылы етістіктен **-ы,**

-лук, -лүк, -сыз, -сіз, -рақ, -рек, ғул, -ғул, -рук, -рақ жұрнақтары арқылы есім сөздерден жасалған сын есімдер) және күрделі сын есімдер болса, сан есімдерді ғалым қолданылуы жағынан өте аз деп көрсетеді. Мағыналық жағынан есептік, жинақтық, реттік сан есімдердің қолданылуын мысалдар арқылы дәйектейді.

Сан жағынан көп кездесетін сөз табы – үстеу. Үстеуді арнаулы жұрнақтар арқылы жасалған үстеулер (**-ды, -ді:** *емді Емді черіг бірле мундун атла;*) және қосынды формалар арқылы жасалған (**-қа-ча, -ке-че:** *Күн батұшығача тіккен ерді;*) үстеулер деп жіктейді. Сонымен қатар үстеулердің төмендегідей жасалу жолдарын көрсетеді:

1. **-кар, -ун** септік формалары арқылы жасалған үстеу: *ташқарун қалмасун, білліг болсун;*

2. **-гары, -гері** септік формасы арқылы жасалған үстеу: *ілгеру кетті;*

3. **-та** септік формасы арқылы жасалған үстеу: *бунда келгенлер кік, мунда Жүржіт қағаннүң ел күні.*

Сол сияқты үстеулерді тұлғасына қарай: жеке үстеу және үстеу мәнді сөз тіркестері (**тақы:** тақы қатның анағусы ошбу турур; **кене:** кене күнлерде бір күн; **ерте:** ерте болды; **нечүк:** нечүк кечербіз; **қариу,** қаршу келділер; **йақшы:** сөзін йақшы көрді; **йаман:** йаман болду урушғу; **тағурақ:** тағурақ басуб т.б.) деп бөледі. Мұнда мезгіл мәнді үстеулер талданған және әрекеттік, сындық бейнесін білдіретін сөздерді үстеу мәндес сөздер деп қарастырған.

Етістіктердің қолданылуы жайын ғалымның өз сөзімен баяндасақ: «Қандай етістік сөздердің болуы ғана емес, етістіктің қандай категорияларының болуының өзі, олардың тіркес түрлері, тіркеске түскен сөздер тобы - баршасы әдеби шығарманың тақырыбына, жанрына, баяндау формаларына барып тіреледі. ОҚ-дағы етістік сөздер, етістік тіркестер мағынасына, түрленуіне қарай бірнеше топқа бөлінеді» [1,125]. Етістіктерді талдау барысында негізгі және туынды етістіктерге және етістіктің етіс формасына, оның ішінде бұйрық рай формасына, шақ және рай категориясына көсемше, есімшеге талдау жасайды. ОҚ - хабарлай баяндауға құрылған сөз үлгісі. Эпос тіліне тән ерекшеліктің бірі – баяндауыштардың жедел өткен шақ формасында қолданылуы. Зерттеушінің айтуынша, 370-тей етістік баяндауышты сөйлем бар. Ал осының баяндауыш шенінде келетін 218 етістік сөз ашық райда, жедел өткен шақ көрсеткіші **-ды** формасында және оның варианттарында қолданылған.

Біз бұл мақаламызда Қ.Өмірәлиевтің ОҚ-ның морфологиялық құрылымын талдаған соны пікірлеріне тоқталдық. ОҚ эпосының тілдік ерекшеліктерін өзге ескерткіш тілінің ерекшеліктерімен салыстыру, бүгінгі қалыптасқан қазақ тілінің заңдылықтарына сәйкес тұстары мен ерекшеліктерін анықтау ендігі жұмысымыздың мақсаты болып қалмақ.

1. Өмірәлиев Қ. Оғыз қаған эпосының тілі. Алматы, 1988.

2. Қалиев Ғ.Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. Алматы, 2005.

***

В статье рассмотрен морфологический состав эпоса «Огуз каган».

Ж. С. Байсарина

СИМВОЛ- ҒАЛАМНЫҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІНІҢ АЙНАСЫ

Әрбір халық әлемді оларды қоршаған заттарды өзінше елестетіп, қабылдайды. Себебі, әр елдің тарихы, төл мәдениеті, ұлттық таным мен талғамы, тілі, діні әртектес болып келеді. Әр тіл - өз ұлтының бойтұмарындай қасиетін белгілейтін таңбалық жүйе.

Тіл адам үшін қарым -қатынас және танымдық қызмет атқаратын механизм ғана емес, ақиқат әлемі туралы ақпарат беретін саналы құбылыс.

Э. Сепир мен Б. Уорф болжамы бойынша түрлі тіл өкілдері әлемді өз көзқарасы негізінде танып,

өзінше пайымдайды. Демек, тіл біздің ата бабаларымыздың «ғалам бейнесін» қалпына келтіруге көмектеседі. Кез келген тілдегі ғалам бейнесі екі жақты сипатқа ие: біріншіден, кез келген тілдегі ғалам бейнесі адамның әлемге көзқарасымен байланысты, екіншіден, нақты әр тілдегі әлем моделіне әлеуметтік-мәдени қоғамдағы ұлттық «әлем бейнесі» жалғасады. Нәтижесінде жеке тіл өзіндік сипатқа ие болады. Әр тілдің негізінде ерекше бір модель немесе ғалам бейнесі бар.

Дүниенің тілдік бейнесі әр этноста әртүрлі болуы, сол этностың тәжірибесімен, білімімен байланысты, себебі тілдік таңбаның таңбаланушы қызметі сыртқы дүниемен тікелей байланысында емес, адамның өміріне көрген білгені, көңілге түйгені білімнің негізі болып табылады, сондықтан тілдік тұлға ретінде олардың когнитивтік санасындағы дүниенің тілдік бейнесінде айырма болады.

Этнолингвистика ғылымының негізін салушы ғалым Ә. Қайдардың негізгі көзқарастары «тіл халықтың өзін қалыптастырады», «тіл мен ұлт біртұтас» деген тұжырымы адамзатқа ортақ нәрсенің негізінде ұлттық ерекшеліктер жасалатындығын көрсетеді.

Фразеолог ғалым Р. Авакова «Символдық мәнге ие сөздердің табиғаты ерекше, ол ерекшелік символ сөздердің танымдық, ұлттық мәдени, фондық мағыналарын сол тілде сөйлейтін халықтың дүниені тануы мен құбылыстарға баға берумен, әлемнің тіл бейнесімен тығыз байланысты» деп көрсетеді.

Символ дүниенің тілдік суретінің бір бөлігін құрайды. Символ дегеніміз Ю. М. Лотманның анықтамасы бойынша, «...ол ешқашан белгілі бір мәдениет кезеңіне тән емес, ол әрқашан бұл өткелді кешіп өтіп, өткеннен болашаққа сапар шегеді, басқаша айтсақ, символ мәдениеттің тұрақты элементі»[2]. Символдың түзілуіне кез келген халықтың өмір сүретін аймақтық табиғаты, жергілікті ерекшеліктері, өмір сүру салты, әдет-ғұрпы, жалпы дүниетанымы әсер ететіні сөзсіз. Белгілі бір ұлттық және ареалды мәдениетке доминантты түрдегі символдар тән. Лингвомәдениеттану саласында символдың айрықша белгілерінің бірі оның архетиптігі. Символдардың мифологияға ұласар өте тереңде жатқан тарихы бар. Фольклор мен жазба мәдениетінің үлгілеріндегі мифологиялық сюжеттер символға негізделеді. А. Голан ежелгі символдардың мазмұндық мағынасын айқындау «...помогает проникнуть в мир образа мышления глубокой древности...; культовая символика весьма стойкий элемент культуры...: символы сохраняются тысячами, претерпевая лишь некоторую трансформацию, а иногда вовсе остаются без изменений» деп атап көрсетеді [3].

Кез келген тілде халық санасында қалыптасқан символдар болады, ол символдар әрқашан уәжделеді. Тіл тілдегі символдық компоненттер барлық тілдерге ортақ болып келеді. Мәселен, соматикалық фразеологизмдер кез келген тіл үшін фраземажасамның ең өнімді түрі болып табылады. Мәселен, түр түске, санға, жан-жануарға, өсімдікке байланысты және т.б.

символдар әлем тілдеріне ортақ тілдік құбылыс. Бұл ортақ қасиеттер тек тілмен ғана емес, адамдардың қоршаған ортасымен, табиғатпен, қоғаммен, өмір сүру тіршілігімен де тікелей байланысты.

Тіл арқылы барлық құбылыс, заттар яғни әлемнің тілдегі көрінісі тілдік единицаларға тән болғанымен, кумулятивтік қызмет, әсіресе, фразеологизм мен мақал-мәтелдерден ерекше байқалады. Оның себебі сол ұлт топырағында тамырланып, нәр алған халық тіліндегі сөздер мен фразеологизмдер ғана ұлт ерекшелігін, менталитетін айқындап бере алады. Қазақ тілінде бүтіндей бір ұлт сөйлейді. Бір тіл бір ұлт деуіміз де сондықтан.

Мысалы, қой аузынан шөп алмас - жуас, ақ түйенің қарны жарылу - қуаныш, бауыры езілу - туысты ерекше жақсы көру, ат кекілін кесу - реніш, барар жері Балқан тау - алыс, сақалын сыйлау - жасы үлкен адамды сыйлау, ат жалын тартып міну - ержету, есею. Осы мысалдарда, қазақ ұлтының бағалау, сипаттау ерекшеліктерін байқаймыз. Мұндағы сақал - сыйлау этика, мораль үлгісі бар; кара шаңырақ - мораль, этнография ұғымы; ақ түйенің қарны жарылу - этнолингвистикалық сипатқа ие, яғни осы мысалдардан біз қазақ халқының ойы мен тілінің ұшқырлығын көре аламыз.

Әлемнің тілдік бейнесінің әмбебап ерекшеліктеріне белгілі бір эмоцияны сақтаушы ретіндегі дене мүшелерінің байланысын жатқызуға болады. Мысалы, қазақ халқындағы *тізесі бату*, *бауыры елжіреу*, *жүрегін жаралау*, *жүрек тоқтату* тіркестеріндегі тізе - өктемдік, бауыр - жақын тарту, жүрек - нәзік, жан дүние, жүрек тоқтату - өзін-өзі билеу сияқты ұғымдардың арғы түсінігі символ сөздерден шығады. Мәселен, қазақ ұл жағынан ең жақын адамын бауырға балайды. Жүрек бауырдан еш кем емес, ең қажетті орган, бірақ жүрегім емес, бауырым деуіндегі символдық мағына бауыр соматизмінің ерекшелігіне байланысты болып отыр. Мұнда бауырдың бүйрек, өкпелердей емес, жалқылығы мен организм үшін қан жасаудағы рөлі бағаланаған. Бұл арада жоғарғыдағы фразеологиялық тіркестердегі атаулар метафораланып тұрған жоқ, керісінше сөз-символдың мағыналары сақталып тұр. Сонда заттардың символдық қызметінің көмегі арқылы тілдік белгілердің атымен символға айналуы фразеологизм жасауда астарлы ойдың, тұспалдың көмескі қыры ашылады.

Символдардың ерекше сипатының бірі-оның мазмұнының жинақтылығы мен мағыналарының тереңдігі. Мағыналық мазмұн құрылымы тұрғысынан алып қарағанда, символ күрделі таңба ретінде сипатталады. Ондағы мағыналар немесе концептілер бір-бірімен қосылса, сыйыса отырып, кешенді түрдегі мазмұнды құрайды. Демек, символ көпқырлы семантикалық құрылым ретінде түсініледі.

Кейінгі кезде бинарлық корреляция, олардың лексикалық семантикалық және мифологиялық мәндеріне арналған көптеген зерттеулер пайда бола бастады. Бинарлық оппозицияларның қазақтың дүниетанымдық жүйедегі орнына, олардың ерекшелігіне байланысты, ақ-қара, өмір-өлім, сүйіспеншілік-